

Сава К. Р.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕСТЕТИКА СМЕРТІ В ОРІЄНТАЛЬНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ТЕОФІЛЯ ГОТЬЄ «РОМАН МУМІЇ»)

У статті здійснено дослідження мотиву смерті у французькому романі Теофіля Готьє *“Le Roman de la momie”*, який був написаний в умовах орієнталістського контексту XIX століття. Окрему увагу приділено тому, як у цьому творі мотив смерті реалізується через образ мумії, поховальні ритуали та звичаї, що є важливими елементами культури Стародавнього Єгипту. Мотив смерті в контексті роману Т. Готьє набуває нового естетичного значення, коли смерть постає не як трагедія, а як втілення вічної краси та таємниці, що переплітається з європейським захопленням єгипетською цивілізацією.

Теофіль Готьє, як представник французького романтизму, використовує цей мотив для створення своєрідного образу Сходу, насиченого магією та екзотизмом. Мумія, як об'єкт, що символізує не тільки фізичне збереження, а й “вічне життя” культури, стає важливим елементом у розвитку сюжету та розкритті ключових тем твору. Поховальні практики, представлені у романі, не тільки відтворюють реалії культури Стародавнього Єгипту, але й служать для авторського осмислення концепцій смерті, краси та часу. Вони також виступають як метафора для вивчення західноєвропейських уявлень про Схід у добу романтизму.

У статті також розглядається соціокультурний контекст XIX століття, коли єгиптологія стала популярною у Франції, і це стало важливим фактором для розвитку орієнталістської літератури. Роман Т. Готьє демонструє те, як європейці в цей період сприймали Схід як джерело екзотики та містичної сили. Мотив муміфікації в цьому творі набуває глибокого естетичного змісту, адже смерть у вигляді мумії зображена не як кінцева стадія життя, а як перехід до іншого стану, який зберігає красу й таємницю.

Методологічна основа дослідження поєднує літературознавчий та міждисциплінарний підходи, що дозволяє розкрити специфіку взаємозв'язку між художнім текстом і ширшим культурним дискурсом. Автор доводить, що через естетизацію смерті та сакралізацію мумії французький орієнталізм формує міфологізований образ Давнього Єгипту, в якому смерть постає не як завершення життя, а як спосіб його безсмертя. Аналіз роману свідчить, що Т. Готьє не лише відтворює атмосферу екзотичного Сходу, а й використовує танатологічний мотив як засіб роздумів про долю, пам'ять та відносність часу.

Відтак, у романі *“Le Roman de la momie”* Теофіль Готьє використовує мотив смерті для побудови складної і багатозначної орієнталістської картини світу, яка відображає захоплення Європи Сходом у XIX столітті. Це дозволяє глибше зрозуміти роль образу мумії в романі та його значення для розвитку орієнталістської естетики того часу.

Ключові слова: естетика смерті, орієнталізм, сакральність, романтизм, французька література.

Постановка проблеми. Тема смерті займає одне з центральних місць у світовій культурі, філософії та літературі, відображаючи ставлення суспільства до загробного життя, ритуалів і пам'яті. У літературі смерть виступає не лише як фізіологічний кінець існування, а й як складний естетичний, символічний і культурний феномен. Особливо виразно цей мотив проявляється в орієнталістській літературі XIX століття, де смерть романтизується і стає частиною міфу про екзотичний Схід.

Французький орієнталізм XIX століття формувався під впливом колоніальних експедицій, архе-

ологічних відкриттів та інтелектуальних дискусій про Схід як простір таємниць і містики. Літературні твори цієї доби відзначаються поєднанням історичного реалізму, фантазії та естетизації східної культури. Одним із найяскравіших прикладів такого підходу є роман Теофіля Готьє *“Le Roman de la momie”*, де мотив смерті відіграє ключову роль.

У цьому творі смерть постає не тільки як природний фінал людського існування, а як складний ритуальний акт, який зберігає красу і гармонію навіть після фізичного згасання. Муміфікація,

розгортання мумій, поховальні практики – усі ці аспекти набувають не лише археологічного, а й філософсько-естетичного значення. Особливий інтерес становить те, як Т. Готьє використовує мотив мумії для поєднання матеріального (тіло, ритуал) та ідеального (краса, вічність, сакральність), що відображає романтичне захоплення Сходом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавлення феноменом смерті завжди виказували філософи-радикали усіх часів і народів, подарувавши нам цілий сонм «спочилих ідолів». Так, слідом за «смертю Бога» (Ф. Ніцше) настала «смерть Культури» (О. Шпенглер), «смерть Людини» (М. Фуко) і «смерть Автора» (Р. Барт), а коли європейська гуманітарна думка ХХ століття визначалась «у веселому ствердженні смерті» (Ж. Батай), то смерть була індикатором «живого» існування, оскільки «темрява життя розсіюється при світлі смерті» (М. Фуко) [2]. Танатологічний мотив (або мотив смерті) у художній літературі є частим об'єктом дослідження науковців. Смерть та її інтерпретанти знаходили різне відображення в мистецтві з самого початку його існування [1, с. 32; 3, с. 23; 4, с. 265; 5, с. 1]. Однією з невирішених частин загальної проблеми є використання мотиву смерті та муміфікації в романі Т. Готьє як літературного і культурного коду, що відображає французьке бачення Сходу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз функціонування танатологічного мотиву в романі Т. Готьє *«Le Roman de la momie»* в контексті орієнталістської літератури ХІХ століття, зокрема через призму зображення муміфікації, поховальних практик та ритуалів, що стають основою для створення естетичного і культурного образу Сходу.

Виклад основного матеріалу. У французькій орієнтальній літературі ХІХ століття, зокрема в романі Т. Готьє *«Роман мумії»*, смерть постає не лише як фізичне явище, а як естетичний та символічний феномен. Завдяки своєму вишуканому стилю та увазі до деталей, Т. Готьє створює унікальне зображення смерті, яке поєднує історичний реалізм із романтичним міфом про Схід.

Естетичний вимір смерті Т. Готьє пов'язаний з поширенням у Франції ХІХ століття практики розтинів муміфікованих тіл. У широкому діапазоні дисциплін – від медицини та філософії до мистецтва та літератури – прагнення пізнати людське тіло часто збігалось, буквально чи метафорично, з бажанням відкрити його й побачити його внутрішню будову.

У ХІХ–ХІХ століттях прихована внутрішня частина людського тіла поступово ставала доступною завдяки дозволу на проведення публічних розтинів. Вони виконувалися у величезних амфітеатрах, спеціально збудованих для цієї мети, і швидко перетворилися на модну суспільну подію, яку відвідували як медичні фахівці, так і широка публіка. Підґрунтя таких актів розкриття – ідея, що пізнання тіла досягається через доступ до його внутрішнього світу та відкриття його для зору – поширювалося протягом наступних століть і набуло своєрідного вираження у Франції ХІХ століття.

Після єгипетської експедиції Наполеона (1798–1801) та на піку «орієнталізму» інший вид розкриття тіла, також здійснюваний як публічне видовище, глибоко захопив паризькі культурні кола та уяву: розгортання мумій. Мумії, переважно імпортовані з Єгипту, розгортали на Всесвітніх виставках і демонстрували в музеях Лондона та Парижа [6, с. 308].

Французький орієнталізм ХІХ століття був тісно пов'язаний із захопленням екзотикою, містикою та давніми цивілізаціями. Літературна традиція того часу зображувала Схід як простір, де життя і смерть, краса і розпад існують у гармонійному синтезі. У цьому контексті *«Роман мумії»* представляє Єгипет не тільки як місце археологічних відкриттів, а й як культурний ландшафт, де смерть має сакральний і естетичний статус.

У центрі роману стоїть муміфікована принцеса Тахосер, чий похоронний обряд відтворено з великою точністю та поетичною витонченістю:

Jamais l'antique Égypte n'avait emmaillotté avec plus de soin un de ses enfants pour le sommeil éternel. Quoique aucune forme ne fût indiquée dans cet Hermès funèbre, terminé en gaine, d'où se détachaient seules les épaules et la tête, on devinait vaguement un corps jeune et gracieux sous cette enveloppe épaisse (7, с. 59).

Цей уривок із *«Роману мумії»* Т. Готьє яскраво ілюструє естетику орієнталізму ХІХ століття та романтичне захоплення Давнім Єгиптом.

Jamais l'antique Égypte n'avait emmaillotté avec plus de soin un de ses enfants pour le sommeil éternel (7, с. 59).

Прислівник *jamais* на початку речення надає вислову урочистості та гіперболізованої значущості, підкреслюючи бездоганність ритуалу. Метафора *«le sommeil éternel»*, що замінює слово *«mort»* (смерть), створює сакральний образ загробного існування, типовий для західного уявлення про Єгипет як про царство тасмниць та вічності.

Quoique aucune forme ne fût indiquée dans cet Hermès funèbre, terminé en gaine, d'où se détachaient seules les épaules et la tête, on devinait vaguement un corps jeune et gracieux sous cette enveloppe épaissie (7, с. 59).

Вираз *Hermès funèbre* посилається на єгипетського бога Тота, якого античні автори ототожнювали з Гермесом Трисмегістом. Це свідчить про вплив еліно-єгипетського синкретизму на уявлення про смерть і поховальні ритуали.

Важливе значення має слово *gaine*, що одночасно означає й оболонку, і обмеження. Це підкреслює суперечливу природу мумії: з одного боку, її тіло нерухоме, «заморожене» в смерті, а з іншого – збережене в своїй юній красі.

Особливу увагу привертає опис мумії: хоча її форми нечіткі, «*on devinait vaguement un corps jeune et gracieux*» – «можна було невиразно здогадатися про молоде й граційне тіло». Тут з'являється типово орієнталістський мотив: таємнича жіноча постать, закутана у покривало, що приховує, але водночас пробуджує уяву. Прислівник *vaguement* (невиразно) посилює відчуття загадковості та недоскопності, які західні письменники часто приписували образу Сходу.

Цей уривок поєднує два ключові аспекти літературного орієнталізму: наукову допитливість, що проявляється у деталізованому описі поховальних практик; поетичне ідеалізування, коли мумія постає не лише як артефакт, а як символ краси, вічності та загадкової жіночності. Таким чином, Т. Готьє не просто відтворює атмосферу Давнього Єгипту, а й підсилює романтичний образ Сходу як простору, де смерть і краса нерозривно переплітаються.

Проаналізуємо ще один уривок, де східні образи піддаються естетизації й романтизації:

Le masque doré, avec ses longs yeux cernés de noir et avivés d'émail, son nez aux ailes délicatement coupées, ses pommettes arrondies, ses lèvres épanouies et souriant de cet indescriptible sourire du sphinx, son menton, d'une courbe un peu courte, mais d'une finesse extrême de contour, offraient le plus pur type de l'idéal égyptien, et accusaient, par mille petits détails caractéristiques, que l'art n'invente pas, la physionomie individuelle d'un portrait (7, с. 60).

Для Т. Готьє муміфікація є актом трансформації смерті у вічність, що відображає його захоплення принципом *l'art pour l'art*.

Le masque doré, avec ses longs yeux cernés de noir et avivés d'émail, son nez aux ailes délicatement coupées, ses pommettes arrondies, ses lèvres épanouies

et souriant de cet indescriptible sourire du sphinx... (7, с. 60).

Опис починається з *маски*, що уособлює не лише фізичні риси Тахосер, а й мистецьку концепцію єгипетського ідеалу краси. Колір золота символізує божественність та вічність, адже в єгипетській традиції золото асоціювалося з плоттю богів. Окреслення очей чорною лінією («*cernés de noir*») та використання емалі («*avivés d'émail*») наголошують на технічній довершеності маски.

Посмішка Тахосер порівнюється із *sourire du sphinx* – загадковим виразом, який традиційно асоціюється з непізнаваною мудрістю й таємницею Сходу. Вона є не просто елементом портрета, а символом трансцендентності: водночас живим і застиглим, загадковим і вічним.

Важливим є також контраст між ідеалом та індивідуальністю. Так, Тахосер є поєднання загальноприйнятого ідеалу єгипетської краси та індивідуальності рис, притаманних окремій людині:

...offraient le plus pur type de l'idéal égyptien, et accusaient, par mille petits détails caractéristiques, que l'art n'invente pas, la physionomie individuelle d'un portrait (7, с. 60).

З одного боку, описані риси відповідають загальному естетичному канону Давнього Єгипту («*le plus pur type de l'idéal égyptien*»), з іншого – автор підкреслює унікальність зовнішності Тахосер, яка передана через дрібні деталі, що мистецтво не може вигадати («*que l'art n'invente pas*»). Таким чином, муміфікація виступає не як акт механічного збереження тіла, а як спосіб зафіксувати індивідуальність, увічнити її в матеріалі.

Мумія Тахосер – це своєрідний міст між світом мертвих і живих, між минулим і теперішнім. Як літературний образ, вона поєднує матеріальність (фізичне збереження тіла) і духовність (легенду, що оточує її життя і смерть), що відповідає романтичному баченню екзотичного та містичного:

Ceci dérange, dit le docteur à lord Evandale, toutes mes notions et toutes mes théories, et renverse les systèmes les mieux assis sur les rites funèbres égyptiens, si exactement suivis pourtant pendant des milliers d'années ! Nous touchons sans doute à quelque point obscur, à quelque mystère perdu de l'histoire. Une femme est montée sur le trône des Pharaons et a gouverné l'Égypte. Elle s'appelait Tahoser, s'il faut en croire des cartouches gravés sur des martelages d'inscriptions plus anciennes ; elle a usurpé la tombe comme le trône, ou peut-être quelque ambitieuse, dont l'histoire n'a pas gardé souvenir, a renouvelé sa tentative (7, с. 57).

Т. Готьє детально зображує поховальні практики Стародавнього Єгипту, надаючи їм не лише історичну достовірність, але й естетичну значущість. Муміфікація постає як вияв глибокої поваги до померлої, прагнення увічнити її красу та зберегти гармонію між тілом і душею навіть після смерті:

À l'ouverture du cartonage, une vague et délicate odeur d'aromates, de liqueur de cèdre, de poudre de santal, de myrrhe et de cinnamome, se répandit par la cabine de la cange : car le corps n'avait pas été englué et durci dans ce bitume noir qui pétrifie les cadavres vulgaires, et tout l'art des embaumeurs, anciens habitants des Memnonia, semblait s'être épuisé à conserver cette dépouille précieuse (7, с. 64).

Так, у наведеному вище уривку підкреслюється особливе ставлення до Тахосер. Її тіло не піддалося звичайному бальзамуванню з використанням чорного бітуму, який робив мумії схожими на кам'яні скульптури. Натомість майстри застосували найвишуканіші ароматичні речовини: ладан, сандал, корицю та кедрову смолу.

Ще одним свідченням бережного ставлення до Тахосер є дзеркало, покладене під голову мумії. Воно символізує бажання дати їй душі можливість милуватися власною красою навіть у потойбічному світі:

Sous la tête de la momie était placé un riche miroir de métal poli, comme si l'on eût voulu fournir à l'âme de la morte le moyen de contempler le spectre de sa beauté pendant la longue nuit du sépulcre (7, с. 65).

Естетизація поховального обряду також перегукується з ідеєю романтизованої смерті, характерної для європейської літератури XIX століття: смерть у «Романі мумії» не є жахливою чи руйнівною, а навпаки, вона впорядкована, гармонійна й прекрасна. Ритуали, детально описані автором, демонструють сакральний підхід до збереження не лише тіла, але й пам'яті про людину.

Важливим елементом роману є зустріч європейців XIX століття (археологів) із муміфікованим тілом принцеси. Цей момент підкреслює контраст між європейським прагматичним ставленням до смерті (де смерть означає кінець) і єгипетською традицією, що сприймає її як частину циклічного існування. Археологи, розкриваючи гробницю, символічно пробуджують минуле, але водночас демонструють неспроможність повністю зрозуміти його сенс:

Quelle touchante coutume, dit le docteur Rumphius, enthousiasmé à la vue de ces trésors, d'en-sevelir avec une jeune femme tout son coquet arse-

nal de toilette ! car c'est une jeune femme, à coup sûr, qu'enveloppent ces bandes de toile jaunies par le temps et les essences : à côté des Égyptiens, nous sommes vraiment des barbares ; emportés par une vie brutale, nous n'avons plus le sens délicat de la mort. Que de tendresse, que de regrets, que d'amour révèlent ces soins minutieux, ces précautions infinies, ces soins inutiles que personne ne devait jamais voir, ces caresses à une dépouille insensible, cette lutte pour arracher à la destruction une forme adorée, et la rendre intacte à l'âme au jour de la réunion suprême ! (7, с. 69).

Розглянемо цей уривок детальніше, щоб простежити контраст між цивілізаціями. Доктор Румфіус, європейський археолог, захоплюється єгипетською поховальною традицією і сам визнає, що його власна цивілізація є варварською порівняно з давнім Єгиптом:

À côté des Égyptiens, nous sommes vraiment des barbares ; emportés par une vie brutale, nous n'avons plus le sens délicat de la mort (7, с. 69).

У цьому висловлюванні простежується критика європейського раціоналізму та прагматизму XIX століття, які трактують смерть як остаточний кінець існування, а не як частину сакрального циклу. Він наголошує, що сучасне європейське суспільство втратило *“le sens délicat de la mort”* – витончене сприйняття смерті, її містичну й естетичну складову. Натомість, єгипетська традиція перетворює поховання на акт любові та поваги:

Que de tendresse, que de regrets, que d'amour révèlent ces soins minutieux, ces précautions infinies, ces soins inutiles que personne ne devait jamais voir... (7, с. 69).

Так, Т. Готьє використовує градацію (*“que de tendresse, que de regrets, que d'amour”*) та анафору (*“ces soins minutieux, ces précautions infinies, ces soins inutiles”*) для наголосу на тому, що муміфікація – це не просто обряд, а вираження глибоких почуттів: ніжності, жалю, любові.

Цікаво, що він називає ці зусилля *“inutiles”* – непотрібними, адже вони призначені для очей, які ніколи не мали побачити мумію. Цей парадокс підкреслює, що у давньоєгипетському світогляді важливе не матеріальне збереження тіла, а духовний зв'язок з померлим.

Муміфікація це свого роду боротьба проти часу та забуття:

...ces caresses à une dépouille insensible, cette lutte pour arracher à la destruction une forme adorée, et la rendre intacte à l'âme au jour de la réunion suprême ! (7, с. 69).

Фраза “*cette lutte pour arracher à la destruction une forme adorée*» підкреслює драматичний аспект муміфікації: це боротьба зі смертю, спроба зберегти не лише тіло, а й пам’ять про людину. Тут відчутний мотив заперечення тлінності, що перегукується з ідеалами *l’art pour l’art* – ідеєю мистецтва як засобу перемоги над часом.

Остання частина фрази «*et la rendre intacte à l’âme au jour de la réunion suprême*» відображає єгипетське уявлення про загробне життя, де муміфіковане тіло має зберегтися до моменту відродження. Це повністю суперечить європейському уявленню XIX століття про смерть як про остаточний розрив.

Цей уривок є глибокою рефлексією на тему смерті та культурного сприйняття минулого: контраст цивілізацій (єгипетська культура сприймає смерть як продовження життя, тоді як європейська культура трактує її як остаточний кінець); смерть як акт любові (муміфікація – це не просто ритуал, а жест ніжності, пам’яті та відданості);

боротьба з часом (давні єгиптяни намагалися зберегти тіло, щоб гарантувати відродження душі, що суперечить матеріалістичному підходу європейців XIX століття). Таким чином, через голос доктора Румфіуса Т. Готьє не лише відає шану давньоєгипетському мистецтву та культурі, а й проводить критику сучасної йому Європи, яка втратила здатність бачити смерть як частину сакрального порядку.

Висновки. Роман Т. Готьє «Роман мумії» є зразком естетизації смерті в орієнтальній прозі XIX століття. Через детальний опис похоронних ритуалів та романтизацію муміфікації автор створює витончене бачення смерті як вічної краси. Його твір відображає не лише європейське захоплення Сходом, але й прагнення трансформувати смерть у мистецьку категорію, що виходить за межі історичного реалізму. Відтак, Т. Готьє не лише вписується в контекст французького орієнталізму, а й формує один із найчуттєвіших наративів про смерть у романтичній літературі XIX століття.

Список літератури:

1. Бондарєва Т. П. Танатологія і термінальні стани в сучасній художній та мережевій літературі: міждисциплінарний дискурс. *На перетині наук. The intersection of sciences. Journal of Perioperative Medicine*. 2022. № 2.
2. Література і смерть. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/literatura-i-smert/> (дата звернення: 03.02.2025).
3. Assmann J. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Ithaca: Cornell University Press, 2005.
4. Crichfield G. *Gautier and the orient*. *Nineteenth-Century French Studies*. Vol. 20, No. 1/2, P. 264–271.
5. Dahab F. Elizabeth. *Théophile Gautier and the Orient*. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 1.4. <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1054> (дата звернення: 03.02.2025).
6. Lyu C. *Unswathing the Mummy: Body, Knowledge, and Writing in Gautier’s “Le Roman de la momie”*. *Nineteenth-Century French Studies*. Vol. 33, No. 3/4, P. 308–319.
7. Gautier, T. *Le roman de la momie*. BeQ, La Bibliothèque électronique du Québec, & Hachette, *Collection À Tous Les Vents*. 1858. p. 353.

Sava K. R. THE AESTHETICS OF DEATH IN ORIENTAL PROSE (BASED ON THE NOVEL ‘THE NOVEL OF THE MUMMY’ BY THÉOPHILE GAUTIER)

The article examines the motif of death in the French novel ‘The Novel of The Mummy’ by Théophile Gautier, which was written in the context of nineteenth-century Orientalism. Particular focus is made on how the motif of death is realized in this work through the image of the mummy, funeral rituals and customs, which are important elements of the culture of Ancient Egypt. In the context of T. Gautier’s novel, the motif of death takes on a new aesthetic meaning. Death appears not as a tragedy but as an embodiment of eternal beauty and mystery, which is intertwined with the European fascination with Egyptian civilization.

Théophile Gautier, as a representative of French Romanticism, uses this motif to create a unique image of the East, full of magic and exoticism. The mummy, as an object that symbolizes not only physical preservation, but also the ‘eternal life’ of culture, becomes an important element in the development of the plot and the disclosure of the key themes of the work. The funerary practices presented in the novel not only reflect the realities of ancient Egyptian culture, but serve as the author’s comprehension of the concepts of death, beauty, and time. They also function as a metaphor for studying Western European ideas about the East in the Romantic era.

The article also deals with the sociocultural context of the nineteenth century, when Egyptology became popular in France, and this became an important factor in the development of Orientalist literature. The novel by T. Gautier demonstrates how Europeans in this period perceived the East as a source of exoticism

and mystical power. The motif of mummification in this work acquires a deep aesthetic meaning. Thus, death in the form of a mummy is depicted not as the final stage of life, but as a transition to another state that preserves beauty and mystery.

The methodological basis of the study combines literary studies and interdisciplinary approaches, which allows for uncovering the specifics of the relationship between the literary text and the broader cultural discourse. The author proves that through the aestheticization of death and the sacralization of the mummy, French Orientalism forms a mythologized image of Ancient Egypt. Death appears not as the end of life but as the way of its immortality. An analysis of the novel shows that Gautier not only recreates the atmosphere of the exotic East, but also uses the thanatological motif as a means of reflecting on fate, memory, and the relativity of time.

Therefore, in The Novel of The Mummy, Théophile Gautier uses the motif of death to build a complex and multifaceted Orientalist worldview that reflects Europe's fascination with the East in the nineteenth century. This allows us to better understand the role of the mummy image in the novel and its significance for the development of Orientalist aesthetics at the time.

Key words: *aesthetics of death, orientalism, sacredness, romanticism, French literature.*